

4. Uluslararası SEECHAC Kolokyumu (16-18 Kasım 2015, Heidelberg) Hakkında

MÜNEVVER EBRU ZEREN
ebruzeren@yahoo.com

Merkezi Paris'te Musée Cernuschi'de bulunan ve amacı başlıca Nepal, Tibet, Himalaya, Gandara, Baktriya, Sogdiyana ve Doğu Türkistan bölgelerinde farklı disiplinlerde çalışan uzmanları, akademisyenleri, küratörleri ve amatörleri buluşturmaya olan SEECHAC (Société Européenne pour l'Étude des Civilisations de l'Himalaya et de l'Asie Centrale – Himalaya ve Orta Asya Uygarlıkları Çalışmaları İçin Avrupa Topluluğu) tarafından 2009 yılından beri iki yılda bir düzenlenen uluslararası kolokyumların dördüncüsü 16-18 Kasım 2015 tarihleri arasında Almanya'nın Heidelberg şehrinde gerçekleşti. SEECHAC ve Heidelberg Üniversitesi Küresel Bağlamda Mükemmellik Grubu Budist Çalışmaları Başkanlığı (Universität Heidelberg Cluster of Excellence "Asia and Europe in a Global Context" Chair of Buddhist Studies) ile ortak düzenlenen bilimsel toplantının bu seneki başlığı ve teması "Orta Asya ve Himalaya Bölgesi'nde Dinî Canlanma ve Sanatsal Rönesans: Geçmiş ve Bugün" idi.

SEECHAC, 2009 yılından beri iki senede bir düzenlediği her kolokyumunda Himalaya Bölgesi ve Türkistan dinlerinin siyaset, sanat ve kültür alanlarıyla bağlantısını ve etkileşimini geçmişten bugüne kadar olan süreçte ele alan temalar belirlemiştir. Kolokyumlarda bu bölgelerde yaşayan geçmiş dinî inanış ve uygulamalar hakkındaki araştırmalara yer verilmesi, dinler tarihi açısından önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle Budizm (ağırlıklı olarak Tibet Budizmi ve Bon dini) ile Şamanizm konularında çalışan dinler tarihi uzmanlarımız için bu araştırmalar, yeni ufuklar açacak niteliktedir. Türkistan ile Batı Asya'da hüküm süren ve yaklaşık bin yıllık bir Budizm tarihi olan Türklerin, özellikle de Turfan ve Dunhuang bölgelerine damgalarını vurmuş olan Uygurların kültür tarihi araştırmaları için de bu araştırma merkezinin çalışmalarının takibi elzemdir. Ayrıca bu toplantılarda geniş çapta yer alan güncel saha çalışmaları, evrensel dinlerin yerli dinler ve kültürlerle oluşturdukları sentezi ve yerel yorumları

belgelemeleri açısından sadece dinler tarihi için değil, antropoloji ve etnoloji bilimleri için de son derece değerli bilgiler sunmaktadırlar.

Bildiri sunan araştırmacılarla birlikte yaklaşık 50 kişinin katıldığı kolokyumda üç gün boyunca çoğunluğu saha çalışmaları sonuçlarını aktaran 21 bildiri ve dinî sanat alanında 2 bilimsel ders sunuldu. Heidelberg Üniversitesi'nin konforlu fiziksel ortamında düzenlenen bu kolokyumda oldukça ilgi çeken bildirilerden birini sunan ve ilmî tartışmalara katılan ilk Türk araştırmacı olarak bu önemli toplantıda tartışılan temaları ve sunulan bildirilerin kısa özetlerini paylaşmayı ülkemizin ilim çevrelerine karşı bir borç bilmekteyim.

Bu sene seçilen temanın doğası gereği, çoğu bildiride seçilen bölgede ve etnik topluluk içinde yaşayan dinî inanış ve uygulamalar, geçmişe yapılan atıflarla ve eski inanış ve uygulamaların yeniden ortaya çıkış sebep ve sonuçlarıyla birlikte ele alındılar. Böylelikle söz konusu dinlerin incelenen topluluklar içindeki yeri hakkında karşılaştırmalı bir tarihsel perspektif sunulması mümkün oldu. Kolokyumda seçilen bildiriler arasında en çok vurgulanan konu, özellikle Hindistan, Tibet ve Nepal'de azınlık şeklinde yaşayan halkların “etnik kimliklerinin siyasi düzlemde tanınması ve kendilerini diğer kültürlerden ayırt etme amacıyla yerli kültürün en önemli unsurları olan geçmiş dinî uygulamaların ve sanatın canlandırılması” oldu. Türk Cumhuriyetleri ile ilgili bildirilerde ise Sovyet sonrası dönemde başlayan millî kimlik arayışında tarihî lider ve kültür merkezlerine sahip çıkılması ve eski dinî inanç ve uygulamaların İslamiyet ile sentez sürecine girmesi vurgulandı. Dolayısıyla kolokyumun ana gündemini “etnik ve siyasi kimliği oluşturmada dinin ve sanatın ihtiyaç ve/veya araç olarak kullanılması” oluştururken tartışmalarda diğer bazı önemli konulara da değinildi. Bildirilerin bazılarında öne çıkan bu temalar, özetle, geleneklerin diriltilmeye çalışıldığı ve hatta sözlü geleneğin yazıya geçirildiği dinî canlanma sürecinde kültürel mirasa sahip çıkarken, özgün kültürü manipüle etme ve kaybetme riski, özellikle ritüel şeklinde yapılan uygulamaların kökeninin “maneviyata mı yoksa dine mi” dayandığı sorusu ile bu uygulamalarda kadının yeri ve rolü idi.

Toplantının ilk gününde öncelikle SEECHAC Başkanı Prof. Dr. Frantz Grenet ve Heidelberg Üniversitesi Küresel Bağlamda Mükemmellik Grubu Budist Çalışmaları Başkanı Prof. Dr. Brigit Kellner tarafından açılış konuşmaları yapıldı. Viyana Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmacı olarak çalışan antropolog Dr. Marion Wettstein “Tepelerde Dansetmek: Doğu Himalayalar'da ‘Halk Gelenekleri’nin Rönesansı Üzerine

Karşılaştırmalı Bir Bakış” başlıklı bildirisinde Doğu Hindistan’da yaşayan Nagalar ve Nepal’de yaşayan Railer’in köy, bölge ve ülke çapındaki törenlerinde icra edilen halk dansları üzerine yaptığı saha çalışmalarından gözlemlerini karşılaştırmalı olarak aktardı. Özellikle Nagalar’da etnik kimliği ortaya koymak için, ulusal festivallerde siyasetçiler ve aktivistlerin öncülüğünde düzenlemeler (tören programı, yerel kıyafetler, uzman dansçılar, vb.) getirildiğinden bahsetti.

Leiden Üniversitesi’nde Tibet Budizmi konusunda dersler veren Dr. Berthe Jansen “17. yüzyıl ve sonrasında Tibet Budist Manastırlarının Canlanması ve Yaşatılması için Stratejiler” başlıklı bildirisinde Tibet Budizmi’nde “bca’yig” olarak bilinen ve en erken 12. yüzyılda görülen manastır ve dinî kurumların lamalar, rahipler veya manastır kurucuları tarafından hazırlanan yönergeleri ve bunların dinî, ekonomik ve siyasi şartlar ve amaçlarla yeniden düzenlemeleri konusunda yaptığı araştırmalardan bahsetti.

CNRS Himalaya Çalışmalar merkezine bağlı araştırmacı Clea Chakraverty, “Donyi-Polo, Kuzey-Doğu Hindistan, Arunachal Pradesh’de “Kabilesel” ve “Yerli” Dinin Canlanması ve Reformu” başlıklı bildirisinde, adı geçen bölgede yaşayan yerli halkların 1960’lardan sonra etnik kimliklerine sahip çıkmak ve Hinduizm karşısında ayakta kalabilmek adına, animist ve şamanist bir Tibet-Burma dini olan Donyi-Polo (“Güneş-Ay”) dinlerini nasıl canlandırdıklarını (dini ritüeller, duaların ve tabuların yazıya geçirilmesi, vb.) aktardı.

Heidelberg Üniversitesi Küresel Bağlamda Mükemmellik Grubu Budist Çalışmaları’nda araştırmacı olarak görev yapan Jonathan Samuels, “Dini Canlanma veya Din Dönüşümü? Tibet Sınırlarında Din ve Etnik Yapı Temsillerinin Sorgulanması: Nepal Tamang Halkı” başlıklı bildirisinde 1,5 milyon nüfusu ile Nepal’de beşinci büyük etnik/dil grubunu oluşturan Budist Tamanglar’ın diğer azınlıklar (*janajati*) gibi 1990’larda azınlık olarak tanımlanmak üzere etnik bir şuurun canlandığı dönemde dine yüklenen rol hakkında yaptığı araştırmaları ve düşüncelerini paylaştı. Şamanistik unsurlar da içeren Bon Budizmi’nin özellikle şehirde yaşayan aydınlar tarafından düzenlenen kültürel organizasyonlar ve basılıp dağıtılan temel dinî bilgiler içeren broşür ve yayınlarla canlandırılmaya çalışıldığını bildiren Samuels, konuşmasında etnik ve dinî kimlik arasındaki dengeye olduğu kadar James C. Scott tarafından 2009 yılında gündeme getirilen ve Güneydoğu Asya’da devlet kontrolü ve etkisinden uzakta yaşayan etnik azınlıkların oluşturduğu “Zomia” kavramına da güncel göndermeler yaptı.

Heidelberg Üniversitesi Küresel Bağlamda Mükemmellik Grubu Budist Çalışmaları'nda araştırmacı olarak görev yapan Tibet Budizmi uzmanı Dr. Joon Repo, "Saf Dga'dan Silsilesi: Pha bong ka bde chen snying po Canlanma Hareketi" başlıklı bildirisinde, Tibet Budizmi'nin 15. yüzyılda Je Tsongkhapa tarafından kurulan, Vajrayogini'nin ana meditasyon tanrısı, Shuk-den'in koruyucu tanrı ve Pha-bong-ka'nın da guru olarak yer aldığı okulu olan Ge-luk geleneğinde "İkinci Tsongkhapa" olarak addedilen Lama Phabongkha Dechen Nyingpo'nun (1878-1941) icraatlerinden bahsetti.

Heidelberg Üniversitesi Küresel Bağlamda Mükemmellik Grubu Budist Çalışmaları'nda Yrd. Doç. Dr. olarak görev yapan Tibet Budizmi uzmanı Markus Viehbeck, "19. Yüzyıl Tibet'inde Dini Canlanma ve Bir Mahayana Klasiğinin Yayılması" başlıklı bildirisinde, 8. yüzyılda Śāntideva tarafından Nalanda'da yazılan ve *bodisatva*'nın yolunu anlatan *Bodhisattvacaryāvatāra* adlı Mahayana eserinin Tibet Budizmi'nin dört okulu tarafından da incelenmesinin sebepleri üzerinde düşüncelerini paylaştı.

Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu (SOAS) Sanat Tarihi ve Arkeoloji Bölümü'nde Yüksek Lisansı'nı yapmış olan Clara Ma "Batı Himalayalarda Erken Bölgeselleşme: Alchi'de Mahākāla Resimlerinin Gelişimi" başlıklı bildirisinde, Orta Tibet'ten farklı bir resim geleneğini takip eden Ladakh'daki ünlü Alchi Manastırı'nda Tanrı Mahākāla temalı duvar resimlerinin özellikle 11. ve 12. yüzyıllarda nasıl bölgesel özellik kazandığından örnekleriyle bahsetti.

Toplantının ilk gününün sonunda yer alan "Himalaya Sanatının Canlanma Süreçleri: 15. ve 17. yüzyıllarda Keşmir ve Nepal'i Düşleme" başlıklı bilimsel ders, Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu (SOAS) Sanat Tarihi ve Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Dr. Christian Luczanits tarafından verildi. Bir saat süren sunum esnasında Dr. Luczanits, Budist sanatının farklı tanrı figürlerinin ve *mandalalarının*, farklı yüzyıllarda Batı Himalayalar, Orta Tibet, Gandara, Katmandu Vadisi bölgelerinde nasıl benzerlik gösterdiğini birçok görsel üzerinden ortaya koydu.

Toplantının ikinci gününün "Turfan'daki Mahāyāna Sanatının Rönesansına Uygurların Yaptığı Katkıya Analitik Bir Yaklaşım" başlıklı ilk bildirisi benim tarafımdan sunuldu. Bu bildiride öncelikle Türklerin sonradan benimsedikleri bütün dinlerini etkilemiş olan Gök Tanrı dini ve sanatı hakkında kısa bilgiler verip Doğu Türkistan ve özellikle Turfan'da Uygurların Gök Tanrı dini etrafında şekillenen milli kültürlerinin Mahayana

Budist sanatına yaptığı olası etkilerinden bahsettim. Ardından atalar kültürünün dev Buda figürlerinin gelişimine, Türklerin universalist anlayışının Budist sembollerin yeniden yorumlanmasına, Türk sanatının belgesel seviyesindeki gerçekçiliği ve hikâyelendirme niteliğinin ise Budist sutraların resmedilmesine nasıl etki ettiğini örneklerle sundum.

Toplantıya Freiburg Üniversitesi'nden katılan Dr. Haiyan Hu-von Hinüber “5. yüzyılda Orta Asya ve Kuzey Hindistan’da Budist Geçit Törenleri ve Performansları –Faxian’ın Seyahat Raporuna Göre” başlıklı bildirisinde, bu törenlerin anlamından (=“Buda’yı özel konuk olarak davet etmek”), geçit törenlerinin düzenlenme tarihlerinde bölgesel değişikliklerden (Hoten, Pataliputra, vb.) ve takvimleri yorumlama zorluklarından, törenlerde gösterilen resimler ve oynanan dramalardan bahsetti.

SEECHAC organizasyonda görev yapan Uzakdoğu Fransız Okulu (EFEO) öğretim üyesi Dr. Liying Kuo “Dunhuang Mağaraları’nda Buddhosnīsa-viyaḥā-dhāranī Duvar Resimleri ve Onların Dinî-Siyasi Yönleri” başlıklı bildirisinde, 7. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ve Dunhuang’da bulunan 23, 55, 217, 454 numaralı Mogao Budist mağaraları duvar resimlerinde görülen taş *dharani* sütunların kullanım sebepleri (üzerinde mantra benzeri büyülü sözler olan *dharani*lerin Budistler’e dünyevi işlerinde ve sonraki yenidoğumlarında yardımcı olması), bu sütunlarda yer alan Budist kutsal kanonu sutraları ile resmedilen Hintli rahip *Buddhapalita* efsanesi hakkında görsel örneklerle zenginleştirilmiş bilgiler sundu.

British Museum’da Tibet Budizmi üzerinde doktora sonrası araştırmacı olarak görev yapan Dr. Lewis Doney “Moğol Egemenliği Döneminden Sonra 14. yüzyıl Tibet Tarihyazıcılığının Yeniden Doğuşu” başlıklı bildirisinde, Tibet’te Yuan döneminden sonra 14. yüzyılda kurulan Phag mo gru pa Hanedanlığı’nın milli kültürü canlandıran faaliyetlerinden bahsetti.

Leiden Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Daniele Cuneo ve SOAS öğretim üyesi Dr. Camillo Formigatti birlikte hazırladıkları “Malla Rönesansı: 14-18. yüzyıllarda Nepal’in Edebi ve Kültürel Tarihine Doğru” başlıklı bildirimlerinde Nepal’de 17. yüzyıldan kalma “kalāpustaka” formatında tamamen minyatürlü bir yazmanın Hint geleneğinde önemli yer tutan Bhāgavata Purāna, Mahabharata, Ramayana gibi destanlardan başlayan içeriğini tanıttılar.

Toplantının ikinci günü öğleden sonra, Max Planck Enstitüsü Sosyal Antropoloji Bölümü’nde çalışan Dr. Saskia Abrahams-Kavunenko

“Aydınlanmaya Çalışma: Post-sosyalist Moğolistan’da Arınma Alıştırmaları” başlıklı bildirisinde, sosyalist sonrası dönemde Moğolistan’da önem kazanan aydınlanma ritüelleri, vejetaryen beslenme ve ruhlara yemek sunma gibi uygulamalar arasından saha çalışmasından edindiği izlenimleri aktardı.

Novosibirsk Devlet Konservatuvarı’nda etnomüzikolog olarak görev yapan Prof. Dr. Galina Sychenko “Phurdok Ritüeli (Phur-pa Puja) ve Hyolmo Kimliğinin Yeniden Oluşturulması” başlıklı bildirisinde, *pur-pa* (ritüel hançer) kullanılarak uygulanan eski Tibet Budizmi temizlenme kültürünün, Nepal’de yaşayan Hyolmo etnik topluluğu tarafından yerel bir şekilde gözden geçirilip 2000’li yıllardan bu yana kurulan dinî-siyasi organizasyonlar vasıtasıyla etnik kimliğin yeniden inşasında nasıl kullanıldığına dair izlenimlerini aktardı ve tören sırasında çektiği videoyu paylaştı.

Heidelberg Üniversitesi Küresel Bağlamda Mükemmellik Grubu Budist Çalışmaları’nda doktora sonrası araştırmacı olarak çalışan Dr. Davide Torri, “Bir Beyul Olmanın Önemi: Nepal’in Hyolmaları arasında Arazi, Budizm, Şamanizm ve Kimlik” başlıklı bildirisinde, Nepal’de Hyolmalar’ın (Yolmo) yaşadıkları Helambu (Tibetçe “saklı vadi” anlamında *beyul*) bölgesinde yer alan Hindu ve Budistlerce kutsal kabul edilen yerlere yapılan hac ziyaretlerinden, bölgede Budist ve şamanlar tarafından kurulan dinî organizasyonlardan bahsetti.

Viyana Üniversitesi Güney Asya, Tibet ve Budist Araştırmaları Enstitüsü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Martin Gaenzle “Bhakti ve Şamanizm: Yeni Kiranti Dininde Josmani Etkisi” başlıklı bildirisinde, Nepal’in en büyük dil gruplarından olan Kiranti dilini konuşan azınlıkların 1990’lı yıllarda ortaya çıkan yeni dininin dayandığı gelenekler (özellikle *muddum* –sözlü gelenek, mitoloji, rituel dili ve atalar dini), etkilendikleri dinî akımlar ve dine ait tapınak ve törenler hakkında detaylı bilgiler sundu.

İkinci günün sonunda Berlin Freie Universität’de öğretim üyesi olan Prof. Dr. Harry Falk “Komagene’den Kuşanlar’a Kralların Tahta Çıkma Ritüelleri ve Ötesi” başlıklı bilimsel dersi sundu. Oldukça detaylı astronomik tespitlerinden bahseden Falk, Kuşan sikkelerinde yer alan Tanrıça Nana’dan başlayarak yıldız ve hilal sembollerinin anlamları ve dönüşümlerini Mezopotamya ve Komagene’ye uzanan örnekleriyle birlikte ele aldı.

Toplantıda genellikle Türk cumhuriyetleri ile ilgili bildirilerin sunulduğu son gününde Leiden Üniversitesi’nden Dr. Elena Paskaleva “1991’den Sonra

Bağımsız Özbekistan’da Timur Dönemi Neo-Rönesansı” başlıklı bildirisinde günümüz Özbekistan’ında milli kimliği ve sanatı canlandırmada Timur döneminin ve mirasının yeniden ele alınması, bu bağlamda eski bir merkez olmayan Taşkent’i kültür mirasının bir parçası yapma girişimleri, kültürel mirasın turistik amaçlı kullanılması ve Gur Emir, Barak Han Medresesi gibi tarihi eserlerde özgün haline sadık kalınmadan yapılan restorasyonlar ve eklentiler ile Timur portresi için yapılan yarışmalarda Lenin’in model alınmasının sebepleri üzerinde düşünce ve tecrübelerini paylaştı.

Toplantının Türk kültürü hakkında katkı sağlayan en önemli bildirisi, Kırgızistan Aigine Kültür Araştırma Merkezi Direktörü Gulnara A. Aitpaeva tarafından “Kırgızistan’ın Kutsal Coğrafyası: Maneviyat ve Sanatı İlişkilendirmek” başlığı altında sunuldu. Ekibiyle birlikte yürüttüğü 10 senelik bir saha çalışması kapsamında Kırgızistan’ı köşe bucak arşınlayarak halkın kutsal kabul ettiği 1176 adet mekânı tespit eden araştırmacı, bize harita üzerinden neredeyse tüm Kırgızistan coğrafyasının kutsal olarak kabul edildiğini gösterdi. Aitpaeva, milli ölçekte Sovyet döneminden bugüne değişen İslam anlayışını özetlediği bildirisinde, günümüzde yerel maneviyatı ve geleneksel dinî kimlikleri İslam ile sentezlemiş olan ve kadınların enerjisinin ağırlık kazandığı Kırgızçılık akımı (Kırgız kimliğinin esasını oluşturan ve İslam ile atalar kültü, ruhlara iman gibi eski Kırgız inanç ve geleneklerin sentezini sunan felsefe ve inanç modeli) ve örneklerinden bahsetti.

Heidelberg Üniversitesi Küresel Bağlamda Mükemmellik Grubu Budist Çalışmaları’nda görev yapan Dr. Sophie Roche, “Hokand’da İslamlaşma Dalgasına Kalenderhane Karşı Koyan Kalenderhane” başlıklı bildirisinde, radikal İslâm tehdidi karşısında dinî özgürlükleri kısıtlayan günümüz Tacikistan yönetiminde camilere gitmeyen kadınların Hokand’da Salı günleri bir Kalender dervişinin mekânına toplanıp kadın velî Bibi Hatun’u anmak için yapılan törenden ve bunun sosyal boyutundan bahsetti.

Portsmouth Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Suzanne Marten-Finnis, “Buhara’yı Planlamak: İşçiliğin Yeniden Düzenlenmesi İçin Sovyet Etnografik Raporları” başlıklı bildirisinde, Buhara’nın ticaret yolları üzerinde bulunması, Rusya’nın Asya ve Avrupa ile arasındaki konumu açısından coğrafi önem taşıması ve iş gücü açısından üretim merkezi olması sebebiyle 19. yüzyıldan beri seyyah, tüccar, sanatçı ve akademisyenlerin ilgisini çektiğinden ve bu dönemlerde etnograflar tarafından hazırlanan (özellikle Buhara şehrinin zanaat alanlarına göre planlanması hakkında) raporların öneminden bahsetti.

Toplantıda son bildiriyi Kalküta Kızlar Yüksekokulu'nda görev yapan Yrd. Doç. Dr. Nandini Bhattacharya “Sovyet-sonrası Tacikistan’da Minyatür Resminin Canlanması: Olim Kamalov Tarafından Müjdelenen Sanatsal Rönesans” başlığı altında sundu. Ünlü Herat Okulu minyatür sanatçısı Behzad’ın sanatını kopyalama suretiyle değil, farklı tasarımlar sunarak canlandırmaya çalışan Kamalov’un sanatından birçok örneklerle bu kültürel mirasa Tacikler’in nasıl sahip çıktığını gösterdi.

Ana temanın son araştırmalar ışığında ziyadesiyle irdelendiği bu başarılı kolokyum için SEECHAC’ı tebrik ediyor ve çalışmalarının devamını diliyoruz.